ग्रामीणभागातीलसमस्याआणिसामाजिकविकास

मराठवाडयातील ग्रामीण महिलांचा विकास व सक्षमीकरणरू

प्रा०डॉ०रेणुका दशरथराव बडवणे

जालना समाजकार्य महाविद्यालय

रामनगर जालना०

प्रस्तावना रू

भारत हा खेडयांचा देश म्हणुन ओळखला जातो० त्याचबरोबर भारत हा कृषिप्रधानदेश आहे० भारतातील जवळपास ७० टक्के जनता खेडयात राहून आपला उदरनिर्वाह करित आहे० ग्रामीणभागात उपजिविकेचे प्रमख साधन शेती हे आहेए शेतीवर आधारित आधारित काहिकुटीर उद्योग हि केले जातात० या मधे शेळीपालन मेंढीपालनए दुग्ध्ा व्य्ावसाय हे पारंपारिक व्य्ावसाय आहेत० मागील दशका पासून कृषिविभागाच्या वतीने तशेच कृषि.विज्ञान केंद्राच्यावतीने कृषिवर आधारित फळप्रक्रियाए उपलब्ध्ा साधनसाहित्याच्या माध्यमातून उद्योगव्य्ासवसायए फळप्रक्रिया जॅमए जेलीए सॉस बनविणे ए भाजीपाल्या वर प्रक्रिया करुन त्यांना बाजार मिळवून देणे अश्या विविधप्रकारच्या गोष्टींवर भरदेण्यातआलाआहे०

ग्रामीण भागातील नेहमीच पुरुषाच्या बरोबरीने खांदयाला खांदा लावून अविरत कष्ट करतांना दिसून येते० ग्रामीण महिलेच्या पाचवीला कष्ट पुजलेले आहेत की काय असा विचार येतो० घरए मुलेए शेतीए इतर कुटीर उद्योग या मधे ती इतकी गुरफटली की स्व्ातरूकडे लक्ष देण्यास तिला वेळच मिळत नाही० मात्र ती सातत्याने कष्ट करित असते०

प्रत्येक महिलेचे स्व्ाप्र्ा असतातए आशा.आंकाक्षा असतात० आहे त्यापरिस्थिती पासून उंच जाण्याची इच्छाअसते० मात्र ग्रामीण भागात योग्य्ा त्या प्रमाणात साधने उपलब्ध्ा नसल्या कारणाणाने बऱ्यादा तिला परिस्थितीशी समायोजन करावे लागते ० हि जरी सत्य्ा परिस्थिती असली तरी मागील काहि दशकां पासून शासनाने अनेक विध योजना सुरु केल्या आहेत ज्यातून महिलांचा सर्वांगीण विकास होइल० आणि विकासातून महिलांचे सक्षमीकरण होई

' संशोधनवरलेखनविषयाचीनिवड रू

ग्रामीण विभागातील स्त्रीयांच्या सद्यस्थितीचा आढावा घेवून त्यांच्या विकासा विषयी व सक्षमीकरणा विषयी सविस्त्ार मांडणी करणे०

' संशोधनलेखनामागीलउद्दिष्टये रू

1द्ध ग्रामीण भागातील स्त्रीयांचे अध्य्ायन करणे०

2द्ध ग्रामीण भागातील स्त्रीयांच्या आर्थिक परिस्थितीचे अध्य्ायन करणे०

3द्ध ग्रामीण भागातील स्त्रीयांचे शेती तील योगदान अभ्यासणे०

4द्ध ग्रामीण भागातील स्त्रीयांच्या व्य्ावसायए उद्योगा विषयी जाणून घेणे०

5द्व ग्रामीण स्त्रीयां साठी असणाऱ्या शासकीय योजनांचे अध्य्ायन करणेए

6द्व ग्रामीण भागातील सद्यस्थितीचे अध्य्ायन करणेए

' ग्रामीणभाग व सद्यस्थिती रू

ग्रामीण भागात शेती विषयी मोठया प्रमाणात उदासिनता आढळून येतेए शहराकडे येणारा युवक वर्ग वाढतांना दिसतोए अवकाळी पासूनए ओला व सुका दुष्काळए यामुळे हवाल दिल झालेला ग्रामीण समाजए शहरा लगत असणारी खेडे जी रोडला लागून आहेत तेथील ग्रामस्थ्ा शेती ची जमीन बेभाव विकून मोकळी होत आहेतए संसाराचा गाडा हाकण्यासाठी शहरा कडे येत आहेतए शेतीत च काहि नाही तर महिला वर्ग काय कामकरणारझ कोणता उद्योगए व्य्ावसाय करणार झ हे जरी खरे असले तरी परिस्थिती शी दोन हात करण्याची सवय आज ग्रामीण भागातील महिलांना तारुण नेत आहेए

' ग्रामीण भागातील महिलांची विकासा विषयीची संज्ञा रू

विकास म्हणजे जे आपल्या जवळ आहे जसे आहे त्यापेक्ष उच्च्ा प्रतीचे उपलब्ध्ा होणे आणि समाधान प्राप्त्ा होणे होयए या मधे मानसिकए शारिरीकए आर्थिकए कौटूंबिक आणि वैयक्तिक रित्या सकारात्म्ाक परिवर्त न होणे होयए राहणी मानए घरए बॅकेतील ठेवयात वाढ होणेए घरिए शेतात वाहन येणेए आधुनिक पध्दतीने शेती करणेए मुलांच्या लग्नासाठीए शिक्षणासाठी पैसा जमा करणे इत्यादीए

' सक्षमीकरणम्हणजेकाययाविषयीअध्य्ायन रू

स्त्रींयाना सत्ताए संपत्तीए अधिकार व निर्णय स्वातंत्र्य मिळाल्या शिवाय स्त्री सक्षम होवूच शकणार नाहीए स्त्रीयांचा विकास हा सक्षमीकरणांवरच अवलंबून आहेए हे दोन्ही एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेतए विकासाठी स्त्री हि सक्षम असणे किंवा होणे अत्यावश्य्ाक आहेए स्त्रीची मानसिकता सकारात्म्ाक आणि उच्च्ा मनोबल तिला सक्षम बनवत असतेए

' सद्यस्थितीतील विकासात्म्ाक परिस्थितीचे अध्य्ायन रू

श्बचतगटश् याप्रभावी माध्यमातून ग्रामीण स्त्री सक्षम होताना दिसत आहेए मराठवाडयातील अनेक महिला आवळाए जॅमए जेलीएलोणचीए फळप्रक्रियांच्या माध्यमातून छोटे.छोटे उद्योग उभे करु लागल्या आहेतए पापडए कुरडायाए शेवायाए खारोडयाए वडा हे पदार्थ उत्कृष्ट्रित्या तयार करुन बचत गटाच्या माध्यमातून विकू लागल्या आहेत ण्छोटया दृछोटया स्टॉल पासून मॉल पर्यन्त्ा आपले उत्पादन पोहणा विण्याचा यशस्वी प्रयत्न्ा त्या करित आहेतए बचत गटा मुळे पैसा हाती खेळत आहेए महिला बँकेशी मैत्री पूर्ण व्य्ावहार ठेवत आहेतए त्यांच्या तील आत्म्ाविश्वास वाढीस लागल्याचे दिसून येतेए विविध शासकीय योजनांची त्या माहिती घेत आहेतए तसेच त्या योजनांचा लाभ घेण्यासही त्यांनी सुरवात केलेली आहेए हे सर्व सक्षमीकरणाचे पैलू आज ग्रामीण महिलांमधे आढळून येत आहेतए

' महिला विकासासाठीच्या शासकीय व निमशासकीय यंत्रणा

. नाबार्ड

. कृषि विभाग

. वन विभाग

. कृषि विज्ञान केंद्र

. जिल्हा परिषद

. महिला आर्थिक विकास महामंडळ

. मायक्रोफायनान्स्ा विभाग

. सामाजिक संस्था

. ग्रामीण विकास बँक

. जिल्हा उद्योग केंद्र

. एमण्सीण ईण डीण

. जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा

. पंचायत समितीण

या सारख्या अनेक शासकीय व निम शासकीय यंत्रणा महिलांच्या उद्योजकीय व्य्ावसायासाठी अहोरात्र कार्य करित असतातण उद्देश एकच महिला सक्षमीकरणण आज ग्रामीण स्त्री सुशिक्षित होत आहेण ती अंगठया ऐवजी सही करुन स्व्ातरूचा आत्म्ाविश्वास वाढवत आहेण तिच्यातील कलागुणांना ती वाव देतांना दिसत आहेण

समारोप रू.

स्त्री ही मुळातच संयमीए शोषिकए कष्टाळूवृत्तीची आहेण निर्सगाने तिला पुरुषां पेक्षा अधिक सक्षम बनविले आहेण तिच्या मधे प्रचंडबुध्दिमत्ताआणि वैचारिकता सुध्दा आहेण गरज होती ती फक्त्ा तिला पुढे आणण्याचीए सहकार्यए प्रेरणा देण्याची आणि या गोष्टीही आता घडत आहेतण स्त्रीयांचा विकासा साठी व सक्षमी करणासाठी ती स्व्ातरूच जबाबदार राहणार आहेण प्रगतीच्या वाटा तिच्या समोरअसंख्य्ा आहेतण उंच भरारीमारण्याची उमेद तिच्या मधे जागृत झालेली आहेण बचत गट हे ग्रामीण महिलांचे कलपतरु ठरले आहेण त्या मुळे विकासा बरोबरच तिचे नकळत सक्षमीकरण होत आहेण

देशातील ५० टक्के जनता स्त्रीयांची आहेण त्याची कार्यशक्तीए वेळए ज्ञान यांचा ही पुरेपुर वापर होणे ही काळाची गरज आहेण देशाच्या विकासात पुरुषांच्या बरोबरीने महिलांचा सहभाग असणे हि देशाच्या विकासासाठी महत्व्ा पूर्ण बाब आहेण

' **संदर्भ** रू.

१द्ध सामाजिक क्षेत्रातील मागील २४ वर्षा तील योगदान व अध्य्ायनातून लेखाची मांडणी केलेली आहेण्

२द्ध ३५०० हुन अधिक बचत गटाची बांधणीण्

३द्ध नाबार्डच्या माध्यमातून ग्रामीण महिलांना प्रशिक्षणण्

४द्ध एमण्सीण् ईण् च्या वतीने उद्योजकीय प्रशिक्षण व मार्गदर्शनण्